878

Prijs ƒ 0.35

OVER HET PRINCIPIËELE VERSCHIL TUSSCHEN GELOOVIG EN ONGELOOVIG

DOOR

Dr. M. H. J. SCHOENMAEKERS

A
28

MEULENHOFF & Co. — AMSTERDAM

79 II 4
a/ 992

878 A 28

OVER HET PRINCIPIËELE VERSCHIL TUSSCHEN GELOOVIG EN ONGELOOVIG

DOOR

Dr. M. H. J. SCHOENMAEKERS

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

MEULENHOFF & Co. — AMSTERDAM

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0704 4412

OVER HET PRINCIPIËELE VERSCHIL

TUSSCHEN

GELOOVIG EN ONGELOOVIG.

In zooverre het menschelijk denken en voelen, dat we „geloovig" of „ongeloovig" noemen, naar buiten treedt in publieke waarneembaarheid, mogen we zeker wel zeggen dat er in dat menschelijk denken en voelen „troebel water" is. Wat de een „geloovig" prijst, laakt de ander als „ongeloovig". Wat de een hemelhoog verheft als „heiligen eerbied", minacht de ander als „sentimenteel gedweep". En de verwarring heerscht niet alleen wat aangaat de vraag, wie geloovig is en wie ongeloovig. Niet minder gedwerrel is er ook onder de zich noemende geloovigen-zelf, over de vraag wat geloofd moet worden en wat niet. Even pijnlijke onzekerheid is er onder hen, die zich ongeloovig noemen over de vraag, wat er eigenlijk vereischt wordt om ongeloovig te zijn en niet meer verdacht te worden, een gewraakt geloofsartikel onder den schijn van 't vrije denken binnen te smokkelen.

Ja, waarlijk, in onze begrippen en gevoelens „geloovig" en „ongeloovig" is heel wat „troebel water".

Het treurigste hiervan is niet de onzekerheid onzer

begrippen. Treuriger is het, dat in troebel denk- en voelwater zoo gemakkelijk te visschen is. De menschen haken zoo naar verheldering, er is een ware hongersnood naar nieuwe begrippen, en waar hongersnood heerscht is men niet zoo kieskeurig op voedsel. In tijden van hongersnood vinden ook vervalschte spijzen aftrek. Nu, we weten het allen: de vervalschte spijzen van oppervlakkige nieuwlichters worden verslonden. En wie van een rustig leven houdt, mag zich wel tweemaal bedenken, vóór hij begrippen uit, die niet door hongerigen zoo maar onmiddellijk gegrepen kunnen worden, maar kalme dóórdenking eischen en diep, bezonken gevoel. Terwijl de hongerigen wegloopen met valsche, onmiddellijk te bekomen gedachtespijs, haten ze hem, die zegt: „Wacht even, gedùld in 't denken, gedùld in 't voelen. Het emotioneele gedachtevoedsel, dat ik u bied, moeten we kalm voorbereiden en *samen* voorbereiden. Ik kàn 't u niet geven, kant-en-klaar, gij moet meehelpen. Als ik iets voor u doe, moeten de gedachten, die ik u bied, verworden tot uw eigen gedachten, die ge zelf uitdenkt, zelf doordenkt en zelf doorvoelt."

Ik meen, dat we de begripsverhelderingen, die ik u thans aanbieden wil, *samen* kunnen uitdenken en doordenken en doorvoelen. — Als we maar ons best doen eenvoudig te zijn en tòch door te dringen tot den kern der begrippen. In onzen verwarden tijd, is dat echter juist heel moeilijk, ik durf zeggen heldhaftig.

Ik zal u spreken over het *principiëele* verschil tusschen geloof en ongeloof.

Over het *principiëele* verschil, dus niet over bijkomstigheden, die niet innig ter zake doen. Ik zal niet gedetailleerd

vragen: wát gelooft de geloovige en wát gelooft de ongeloovige niet, maar: welke is de gemoeds- en geestesaard van den niet-geloovige, welke is de gemoeds- en geestesaard van den geloovige. Ik zal niet ingaan op onderlingen detailstrijd der zich noemende geloovigen, die elkaar verketteren en op den onderlingen detailstrijd der zich noemende ongeloovigen die elkaar net zoo hard verketteren. Dat alles is soms heel interessant, maar 't is geen principiëele vraag, geen levensvraag. Een levensbeteekenis heeft 't wèl te weten, waardoor eigenlijk geloof en ongeloof zoo heel verschillend zijn van inhoud en aanzien, een levensbeteekenis heeft 't wèl te weten wat, juist bepaald, geloof is en wat ongeloof.

Wat is ongeloof?

Wij beleven nog een tijd, waarin een geestesrichting hoogtij viert, die we met een technische term het *empirisme* kunnen noemen. Het empirisme is die aard van beschouwen, die geen zekerheid kent, dan in het ontledend constateeren van aparte dingen, feiten, voorwerpen, verschijnselen. Het empirisme wil waarnemen exact en in bizonderheden. Het vraagt: hoe lang, hoe breed, hoe zwaar, hoe diep. Het vraagt: wanneer, waar, onder welke omstandigheden. Het vraagt preciese beschrijvingen en vertrouwbare getuigen. Daarin vindt het zekerheid en daarin alleen. Wel bouwt dikwijls de empiricus op de aparte feitelijkheden, die eenmaal geconstateerd zijn, *hypothesen*, maar die veronderstellingen zijn voor het empirisme geen zekerheden. Die veronderstellingen zijn wetenschappelijke *vermoedens*, meer niet. Zeker is voor het empirisme alleen het aparte ding, het „Einzelding". In het leven voert dit empirisme met onafwendbare noodzakelijkheid tot een moraal, die alleen daden erkent,

*

geen beweegredenen, geen motieven. Want, nietwaar, beweegredenen zijn niet ontleedbaar te constateeren, we kunnen ze, naar het empirisme, alleen vermoeden.

Daden echter zijn zeker, vastomlijnd, stellig. 't Kan dus niet anders of de empiristische mensch, die naar zekerheid dorst als ieder ander, zal in zijn waardeeren van menschelijk hoog en laag, niets anders willen op de weegschaal leggen dan daden. En 't is zelfs natuurlijk, dat de empiristische mensch, al een zekere hoogachting, een goedkeurende vreugde ondervindt, als hij een *daad* ziet, onverschillig of ze goed is of slecht. Want die daad is hem tenminste iets zekers — gedachten en motieven, wat weten wij ervan! O, ik kan me indenken in de vreugde van een empiristisch mensch over een daad. De daad, de vaste, die we als grijpen kunnen met beide handen, die we verlichten kunnen van alle zijden zonder te vreezen, dat ze verbleekt door de scherpe stralen van streng-verstand, o, de daad, die een *feit* is, onomstootelijk gebeurd, zich poneerend tegen alle loochening in, een feit, dat daar staat als een rots met scherpe lijnen, hoekig, onwrikbaar, wat is ze heerlijk-vast, de daad, voor hem die geen andere zekerheid vinden kan.

Welnu, dat empirisme, die aard van beschouwen, die geen zekerheid vindt noch vinden kan, tenzij in aparte dingen, feiten, voorwerpen, verschijnselen, die aard van beschouwen, welke in menschenwaardeering niets gelden laat dan de daad alleen, zij is ongeloovig. Zij, en zij alleen is volkomen geloofloos. Zoodra een zekerheid intreedt die niet is de zekerheid van een kant en klare apartheid, hebben we met geloof te doen. Als we b.v. werkelijk „overtuigd" zijn, dat een redeneering gebouwd op feiten „klopt" en de gevolgtrekking van die redeneering voor zeker aanvaarden, dan gelooven wij al.

Want niemand kan ons laten „constateeren" ontleedbaar voor oogen en handen, dat onze redeneerende rede vertrouwbaar is. De rede kunnen we nooit buiten ons zetten, om ze empirisch te onderzoeken of ze wel betrouwbaar is. Hare betrouwbaarheid kunnen we wel voor zeker houden, maar dat voor zeker houden is een geloof, een voor-waar-houden zonder ontleding, zonder verdeelend constateeren, zonder scherpomlijnde, aparte, objectief buiten ons liggende feitelijkheid. Alleen het zuivere empirisme is het zuivere, principiëele ongeloof. Als ge mij een bepaling zoudt vragen van ongeloof, dan zou ik dus zeggen: Empirisme is ongeloof en ongeloof is empirisme, die twee begrippen dekken elkaar volkomen *).

En nu: Wat is geloof?

Voorloopig dit: het geloof is het lijnrecht tegenovergestelde van het empirisme.

Terwijl het empirisme feiten constateert, die er zijn, wil het geloof feiten *scheppen*, gebeurtenissen, lotgevallen *scheppen*. Terwijl het empirisme zekerheid ziet in wat is (wat dus welbeschouwd al tot het verleden behoort, want wat is, is er in de aparte verschijnselen al geweest, het tegenwoordige kunnen we daar niet vasthouden) vindt het geloof zekerheid van het *worden*, zekerheid van het levende *nu*.

Terwijl het empirisme nuchter meet en weegt, dùrft het

---

*) Veel wat voor „geloof" doorgaat is maar een empirisme dat 't niet zoo nauw neemt. Het geloof b.v. aan een historischen Jezus, steunend op geschiedbronnen, die betrouwbaar worden bevonden zonder *nauwkeurig* onderzoek is geen echt „geloof". 't Is onnauwkeurig empirisme, dat zich door zijn onnauwkeurigheid niet heel evident als empirisme openbaart en daarom op „geloof" lijken kan. Het verraadt zich door het halsstarrig accentueeren van *historische* feitelijkheid.

geloof, vertrouwende dat het goed wordt zooals het wordt.

Ik wil voorloopig nog niet de vraag stellen, of het geloof ons waarheid leert, dan wel leugen — ik wil alleen langzaam komen tot een zuiver begrip van wat het geloof is, dóórdenkende, dat het geloof lijnrecht het tegenovergestelde is van het empirisme. Daarom onderscheid ik drie phasen van het geloof, resp.: drie phasen in het ééne lijnrecht tegenovergestelde van het empirisme en wel

1e het *fantasie*geloof;

2e het *verstands*geloof en

3e het geloof der *realistische gedachte*.

Vooreerst dus het fantasiegeloof.

In het fantasiegeloof plaatst de mensch zijn verbeelding tegenover de empiristisch geziene werkelijkheid. Hij vermooit die werkelijkheid, kleurt ze met zijn kleurgrage ziening. Meer nog: hij gaat geheel buiten de werkelijkheid, en verbeeldt zich wat hij wenscht. Het fantasiegeloof is de minst krachtige vorm van geloof. Het heeft een barmhartigen God uitgedacht, die voor ieder individu apartelijk zorg draagt, onze lasten verlicht en wil, dat onze lotgevallen ons meevallen. Het fantasiegeloof voert ons weg van de droeve realiteit der wereld en bouwt een hemel, waar alles wel terecht zal komen voor ieder in 't bizonder. Het fantasiegeloof heeft de legenden geschapen, lieve verbeeldingen, waarin de mensch zich terugtrekt als hij 't in de harde werkelijkheid niet meer kan uitnouden. Dat geloof is zwak, omdat het wegvlucht voor de voor-handen-liggende feiten en dingen. Het durft de realiteit niet tasten in 't hart en houdt den mensch zoet zooals men een kind zoet houdt met kleurig speelgoed.

Maar meen nu niet, dat het fantasiegeloof alleen leeft

in wat we noemen „de godsdienstige verbeelding van een naïef volksgemoed.” Neen, het strijkt soms dicht bij de werkelijkheid in menschen, die uitstekende oogen hebben om te zien, uitstekende scheppingskracht om uit te beelden. Het fantasiegeloof leeft ook in de beeldende kunst. De beeldende kunst, nietwaar, beeldt niet de werkelijkheid uit, zooals ze, empiristisch gezien, is. Zou zij dat doen, dan ware zij geen *kunst* meer, maar bloote reproductie, doode fotografie. De beeldende kunst zet de werkelijkheid om in de scheppingskrachtige fantasie van den kunstenaar. In de beeldende kunst viert het fantasiegeloof zijn hoogste triomfen. Een eenvoudig binnenhuisje verheft het tot tinteling van heerlijke kleuren en drooming van donkere diepten. Een triestige regendag gaat weenen van menschelijke smart, eenzame rijtuigen zien we in natte guurheid treuren om een verlaten bestaan, neerhangende boomtakken buigen als hopeloos-geresigneerd onder een onontkoombaar verdriet. Maar onooglijke paadjes kunnen ook blij slingeren, als leefden ze opgetogen over lenige beweeglijkheid en oude huisjes leunen vertrouwelijk tegen elkander als waren ze menschen, die elkaar teere geheimpjes toefluisteren. Zóó wordt de werkelijkheid buiten den mensch, menschelijk geaard als ’t fantasiegeloof neerstrijkt dicht bij de werkelijkheid. *Dicht bij* de werkelijkheid zeg ik, nog niet in de werkelijkheid-zelf, geheel één met haar. Want ook als het fantasiegeloof zijn voltooiïng bereikt heeft in de beeldende kunst, wil het nog iets anders dan objectiviteit-in-alles. Het weet nog niet dat de Mensch van alles is de Waarheid en dat de ware objectiviteit is de werkelijkheid levend dóór den Mensch. Het fantasiegeloof is al groeiende waarheid, omdat het al vermenschelijking is der natuur — maar volgroeide waarheid is ’t nog niet.

Krachtiger dan het fantasiegeloof is het verstandsgeloof.

Ook in 't verstandsgeloof (wijsbegeerte*) plaatst de mensch zich tegenover de empiristisch geconstateerde werkelijkheid. Hij heeft de veelheid der verschijnselen gezien, vele menschen, vele dieren, vele planten, vele dingen. Maar hij wil diep-in-zich die veelheid niet laten gelden als veelheid alleen. Hij gelooft dat er éénheid is in al die vele dingen en gebiedt zijn verstand een gedachtesysteem te zoeken om die eenheid tot uitdrukking te brengen. Empiristisch constateeren kan hij die eenheid nooit, hij gelooft eraan, en gebiedt zijn verstand dat geloof logisch uit te zeggen. Zoo construeerde Aristoteles zijnen éénen God, door wien de vele wezens bewogen werden in ééne ordelijke beweging. Zoo dacht Newton de zwaartekracht uit om de vele vallende voorwerpen altijd ordelijk vallende te denken in ééne richting, gehoorzamend aan ééne wet. Zoo schiep Darwin de evolutieleer om het ontstaan der dingen te denken in één gedachte: de soorten worden uit elkander. Dit verstandsgeloof is, zooals ik reeds opmerkte wel degelijk een geloof; 't is geen empiristisch weten meer omdat het vertrouwt op de rede, wier betrouwbaarheid niemand empiristisch kan laten zien, aan wier betrouwbaarheid wij moeten gelooven.

Ik zeide, dat het verstandsgeloof of de wijsbegeerte krachtiger is dan het fantasiegeloof. Inderdaad dùrft het verstandsgeloof meer de werkelijkheid aan, zonder aan haar te tornen. Het verstandsgeloof laat de dingen in hun schoonheid of leelijkheid, tracht alleen de pijnlijke wanorde, die de éénheid-zoekende mensch erin vindt, op te lossen in een gedachte-

*) Wijs*begeerte* in strikten zin: natuurphilosophie. In de wijsheid is alle begeerte, ook wijsbegeerte, voorondersteld en opgeheven.

systeem dat ze ordelijk, ja veeleening, laat ontstaan en handelen en vergaan. Toch durft het verstandsgeloof nog niet heel en al. Want het heeft nog een gedachtesysteem noodig buiten de overgave aan de objectiviteit, om het ordelijk te kunnen uithouden in de wanorde der verschijnselen. In het verstandsgeloof kan de mensch zich nog niet overgeven, bezonnen-spontaan aan de onmiddellijkheid der verschijnselen àlle, met hart en ziel en geest zonder welke systeembemiddeling ook. In 't verstandsgeloof gelooft de mensch nog niet, dat de werkelijkheid waarheid is en de waarheid werkelijkheid, als de mensch zich maar zonder voorbehoud overgeeft aan de objectiviteit zooals ze zich van zelf aanbiedt: geboren, niet gemaakt. Het verstandsgeloof is groeiende waarheid omdat het vermenschelijking is der natuur — maar vòlgroeide waarheid is 't nog niet, al ziet 't al breeder dan aesthetische ziening.

De hoogste phase van het geloof, zijn krachtigste uiting is, ten slotte, het geloof der Realistische Gedachte.

Dàt geloof geeft zich inderdaad over aan de werkelijkheid zooals ze is en zooals ze zich vanzelf, geboren, toont. Dat geloof ontleedt niet en voegt niet samen naar eigen hoop of verlangen of zoeken, het fantaseert niet naar eigen vermoeiïngsdrang, redeneert niet naar eigen orde-verlangen, maar wil wat de geboren werkelijkheid wil. Het laat de werkelijkheid denken in den mensch zelf, zoodat de werkelijkheid zonder dwang of drang van welk individu ook zich voortzet, niet alleen omzet, maar voortzet in den mensch en wel in het breedste en diepste leven van den mensch: zijn gedachten. Aan de empiristisch gevonden werkelijkheid geeft dat geloof zich niet over. Want empiristisch gevonden

werkelijkheid is geen vrije, ongezochte objectiviteit. Zij is *gezocht* door ontleedmes en chemische kunstmatigheid. Dat geloof plaatst zich, als alle geloof, tegen de empiristisch geziene werkelijkheid en belijdt: gij zijt juistheid wel, gij zijt exactheid wel, maar geen waarheid, geen mensch-werkelijkheid vanzelve. Aan de geboren objectiviteit echter geeft dat geloof zich over onvoorwaardelijk-gaarne en zonder-voorbehoud-open, durvend alles te zien zooals het is in onmiddellijke zichtbaarheid.

Juist in die krachtigste phase van 't geloof zien we het duidelijkst het principiëele verschil tusschen geloof en ongeloof. De eigenlijke menschenstrijd tusschen geloovigen en ongeloovigen wordt dan ook gestreden tusschen het zuivere empirisme aan de eene zijde en het geloof der zuivere, realistische gedachte aan de andere zijde. Tegen het fantasiegeloof strijdt de empiristische geest niet; het fantasiegeloof vindt hij kinderlijk naïef of, als 't zich in echte kunst uit, mooi — maar hij gaat het voorbij, het raakt hem niet. En, van den anderen kant, bekommert zich het fantasiegeloof als zoodanig ook niet om het empirisme: het droomt verder en is getroost in zijn droomen. Tegen het verstandsgeloof komt de empiristische geest ook niet in verzet, althans hij blijft er zich niet tegen verzetten, en omgekeerd laat het verstandsgeloof hem ook op den duur met vrede. Wijsbegeerte en empiristische wetenschap bewegen zich, zooals men dat uitdrukt, op geheel verschillende terreinen, ze zijn geheel afzonderlijke vakken.

Maar het realistisch gedachtegeloof en het empirisme zijn onverzoenlijke tegenstanders. Het realistisch gedachteloof is immers geen wijsbegeerte, die zweeft in afgetrokkenheden,

verlaten van kleur en klank en lijn. Neen, wie zich laat dóórdenken door de werkelijkheid zelve, blijft bij die werkelijkheid, laat zich doorgrijpen door haar, grijpt wederkeerig in haar, leeft met haar, ziet dus ook in de werkelijkheid het empirisme ontleden en exact berekenen — empirisme en realistisch gedachtegeloof ontmoeten elkaar in de realiteit en de realistisch gedachtegeloovige moèt het empirisme daar terugweren belijdende: „Gij wilt een waarheid *zoeken*, maar weet dat alleen ongezochte, geboren waarheid echte waarheid is." — Ik zeg niet, dat er van dièn strijd veel te merken is in het publieke leven. Verre van daar. Polemieken en debatten zijn bijna altijd gevechten om heel iets anders dan menschelijke waarheid. Daar wordt gevochten om detaildingen, die de strijdende vasthouden uit koppige ijdelheid of om belangen, die we alleen achter de schermen kunnen zien. Maar eigenlijke *menschen*strijd, strijd van hart tegen harte, ziel tegen ziel, de strijd tusschen zuiver empirisme en zuiver geloof, is een innige stille strijd, waarin het publiek gewoonlijk bitter weinig belang stelt. Die strijd is, buiten alle aparte belangen en feitelijkheidjes om, een intieme, persoonlijke strijd vaak in éénzelfde individu, en wie zeggen wil welke partij hij erin kiest kan dit niet zonder persoonlijke bewogenheid. 't Gaat dan niet om een feit meer of minder, een juistheid meer om minder, het gaat om zijn diepste menschzijn.

Ik beken mij van ganscher harte, en heb mij, wel beschouwd, altijd van ganscher harte bekend tot realistisch gedachtegeloof. En ik wil de geaardheid van dat geloof zeggen zoo duidelijk en eenvoudig als ik kan. Wie is waarlijk geloovig en zou kunnen *niet* getuigen zijn geloof? Wie ervaart zuivere gedachte-tegenstand en tracht niet zuiver te zeggen hoe zijn denken verschilt van den tegenstander?

Het empirisme moet mij beschuldigen van oppervlakkigheid, moet roemen zijn degelijk, gedetailleerd weten. En ik moet antwoorden, omdat ik geloof, realistisch geloof:

„Kennis van geboren oppervlakte alleen, kan degelijk, deugdelijk, grondig weten zijn. Kennis van geboren oppervlakte alleen kan Waarheid wezen; alle andere kennis blijft nieuwsgierig weten van dingen, die ons niet grondig aangaan, die ons menschzijn niet raken. Alle kennis buiten de kennis van van-zelf-gegeven oppervlakte is .... oppervlakkig.

Daar staat een mooi beeld, b.v. de Venus van Milo. Ik ken die Venus als ik haar oppervlakte ken, d.i. als ik haar oppervlakte goed zie. Zou dat „oppervlakkige" kennis zijn? Kijk gij dan maar *in* die Venus en overtuigt u of ze hol is of massief, beklop haar met de knokkels van uw vingeren om te weten of ze van hout is of van steen. Ik kijk liever naar de oppervlakte, de ronding der oppervlakte, de lijnbuiging der oppervlakte, heel het beweeg der oppervlakte. Zoo immers zie ik *het beeld*. Als gij niet weet, geestelijk en hartelijk weet, dat die Venus een beeld is, dan zult gij *in* haar kijken en haar bekloppen met de knokkels van uw vingeren. Wat gaat u dan haar oppervlakte aan? Maar als gij de waarheid vermoogt te kennen, die daar voor u staat, *dat beeld*, dan zult ge niet „onderzoeken" exact en vlijtig, dan zult ge *zien*, alleen geduldig en onpretentieus *zien*, en ge zult er een beter, gelukkiger mensch door worden.

Ja, ik geef u gaarne toe, zóó onnoozel zijt ge niet, werkers met noeste vlijt en onverdroten ijver, dat ge de Venus van Milo niet liefst als „beeld" zult beschouwen. Maar wèl heeft uw veelweterij en veeldoenerij u laten vergeten, dat de heele schepping een beeld is. Dat wèèt ge niet meer. Misschien prevelt ge nog, dat de heele schepping een afbeel-

ding Gods is of zoo iets, maar gij wéét niet meer, hartelijk en geestelijk, dat de schepping een beeld is, en daarom blijft ge *in* de schepping kijken, en gij blijft haar ontleden... om haar te kennen. De planten ontleedt gij en de dieren en den mensch. Ja, den mensch ook. Gij plakt latijnsche woorden op zijn beenderen en, met 'n doodshoofd in de hand, bekijkt ge den mensch. Als ge wist, dat de schepping een beeld is, dan zoudt ge haar *zien*, zien de van-zelf zichtbare oppervlakte van planten en dieren en menschen, gij zoudt de schepping zèlf zien, die één beeld is.

Neen, dokter, ik spreek nu niet over het „nut" van uw anatomische studiën. Houd uw nut, ik gun 't u. Neen, natuurgeleerde, ik spreek nu niet over de „exactheid" van uw wetenschap. Houd uw exactheid ik gun ze u. Ik spreek nu over Waarheid, en Waarheid is geen groot woord voor me, maar een heilige klank van een heilig leven. En daarom zegt door mij mijn eerbiedig spelende ziel:

Waarlijk, de schepping is een beeld.

Eén noodlottig Leven leeft in het heelal. Het heelal is het lichten van het Leven. Dat lichten wil ik zien aan de oppervlakte der dingen. Waar licht het licht anders dan aan de oppervlakte der dingen?

De kleuren der bloemen wil ik zien, haar rood en blauw en geel en zooveel onnoembare tinten, laat zij mijn oogen doorkleuren van 't ééne Leven der schepping.

De wolken wil ik zien, de grijze, de witte, de goudenen, de onnoembare, laat zij mijn brein doorwazen van de ééne noodlottig-zichtbare Waarheid.

En vlakten wil ik zien, de vrije, de wijde, wijde vlakten van mijn land, zóó wijd, dat lucht en land één beeld maar zijn — laat zij mijn geest doordenken van de ééne Wijsheid, één in Al.

De menschen zoeken naar het „inwendige" der dingen, als ze het „innige" der dingen niet kunnen waarnemen. Inwendig hebt ge de bloemen bekeken, natuurgeleerde. Hebt ge ooit haar innigheid gezien? — Dan kunt ge u nog schamen over uw ijverige ontledingen en uw schaamte zal wijsheid zijn. Inwendig hebt gij den mensch gezien, dokter. Hebt ge u ooit bezonnen over de innigheid zijner ziel? Dan kunt ge u nog schamen over uw geleerde anatomische studiën, en uw schaamte zal wijsheid zijn. De ware schaamte is het aanminnige gebaar van jonge wijsheid. Over alle nieuwsgierigheid schaamt zich de wijze, over het willen-zien wat niet vanzelf zichtbare oppervlakte der schepping is. Maar de zichtbaarheid-van-nature ziet de volgroeide wijze schaamtevrij, omdat de nieuwsgierigheid zoo heel ver achter hem ligt.

Daarom leeft in hem volgroeide Waarheid" *).

De empiristische mensch zal tegen het realistisch gedachte-geloof altijd de opwerping moeten maken, dat het 't verstand niet tot zijn recht laat komen. Hij zal die opwerping moèten maken. We zullen haar naar waarde schatten om nog inniger het verschil te bevroeden tusschen zuiver-geloovig en zuiver-ongeloovig.

Als we eenvoudig-bezonnen luisteren naar het woord „verstand" zonder een beteekenis aan dat woord te „maken", maar simpel hoorende wat 't ons vanzelf zegt te zijn in geboren beteekenis, dan beduidt het „verstand" *controle*. Het verstand, als zoodanig, controleert — meer niet. Zoodra we iets meer zien in menschelijk denken dan controle, zegt

---

*) Uit: „Christosophie."

ons taalgevoel ons onmiddellijk dat er „bij" het verstand „hart" leeft of „uitvindingstalent" of „intuïtie" enz., in ieder geval, dat we met iets anders te doen hebben dan verstand alleen. Verstand allééén is, als we ons taalgevoel vrij laten oordeelen, controle, meer niet.

Welnu, de geloovige, die het geloof verpuurd heeft tot zuivere en concrete gedachte, verwerpt het verstand als controle volstrekt niet. Integendeel. Hij wenscht niets liever, dan dat een helder verstand hem aanhoudend ten dienste staat om zijn gedachte bij te staan in voortdurende verheldering, voortdurende realiseering. Maar als het verstand de pretentie krijgt op-zich-zelf iets anders te zijn dan controle, dàn wijst hij 't verstand terecht, kalm en verzekerd: „Controleeren mag je en moet je uit eigen natuur, *blijf* controleeren scherp en meedoogenloos; maar vermeet je uit eigen beweging niet aanspraak te maken op meer. Het hoogere dan het controleeren, het voortbrengen, gebeurt door den wil, die, in voltooide bezinning, de ziel is."

De geheel bewuste geloovige beweert dus volstrekt niet, dat het verstand totaal verwerpelijk is. Neen, Rousseau vergist zich deerlijk als hij zegt: „L'homme qui pense est un animal dépravé." Maar het verstand kan niet scheppen, 't is niet geroepen te heerschen, maar te dienen. We doorzagen al het onderscheid tusschen zoekende nieuwsgierigheid en aanvaardende waarheidsliefde, waarin alle begeerte, ook wijsbegeerte is opgeheven. Welnu, het verstand is geroepen, van nature geroepen de waarheidlievende ziel te *dienen*, meer bepaaldelijk: alle nieuwsgierigheid in ons op te sporen en over te leveren aan het souvereine, vernietigende oordeel der scheppende ziel. Die dienst is nederige spionnendienst, en zoolang de drukdoenerige nieuwsgierigheid nog niet is

gestorven, blijft die dienst, hoe nederig ook, noodzakelijk, en het blijft een zeer actieve, vermoeiende dienst.

Maar als onze nieuwsgierigheid, door bezieling van gepuurden wil verwijd is tot stervens toe! Dàn leeft er adel óók in 't verstand, door den adel der ziel. Dan mag en kan het verstand een edeler dienst verrichten. Dan mag het en kan het een speeltuig worden voor de spelende ziel. Dan mag 't ook een edeler naam dragen en „rede" heeten.

Nog blijft er dan in de rede een belangrijke „controle", die verhindert dat de onbesuisde nieuwsgierigheid weer opstaat — zooals in ieder instrument de in-bezinninghoudende „techniek" blijft vermanen, zóo noodig ook voor volgroeide kunstenaars.

Als een goedgestemde harpe is dan de rede. Haar begrippen zijn dan strakke snaren, sonoorklinkend van zekerheid, zuiver gestemd door 't steeds helder onderscheiden van waarheidsliefde en nieuwsgierigheid. Laat nu de Mensch haar bespelen, nu mag hij zich laten gaan, nu mag hij aanvaarden en bezielen al wat het Lot hem zendt, nu mag hij „gelijkmoedig" wezen. Zijn gelijkmoedigheid zal, zingende in reine ontroering, de eenig-ware menschelijke vrijheid blijken; het „dienen" der rede zelf is geen hatelijke spionnendienst meer, maar een deemoedig ontvangen van scheppend leven.

En zoo zingt de gelijkmoedige ziel haar begrippenlied van vrijheid:

„Ik zal u zeggen wat vrijheid is...

Geen zwaarder last, dan weifelen. Wie zingt zich vrij als weifellast hem drukt?

Ik kan niet weifelen, kan niet kiezen, — moèten, moeten is mijn Lot, mijn Wil.

Het moet in mij — maar het moet *blijde*, omdat het vrij van vreezend weifelen moet.

Vrijheid is mijn blijde moeten. Wie meent te kunnen „kiezen" kan in waarheid „weifelen" slechts — en is een knecht, die tot handelen een gebod behoeft.

Vrijheid kent de ware Mensch, de Man en de Vrouw.

Waar een man een Man is, en een vrouw een Vrouw, daar leeft Liefde — en wat is Liefde anders dan *blijde Moeten?*

Kan Liefde kiezen, kan Liefde weifelen, heeft zij 'n gebod van noode, dat haar handelen doet?

Liefde schept omdat zij scheppen moet, en offert omdat zij offeren moet.

Maar blijde schept zij en zij offert blijde — zoo loof ik haar lichte vrijheid.

Zoo vrij van keuze en van bevel als de regen regent en de klare hemel blauwt,

Zoo weifloos-vrij als de Aarde lacht haar vrijen bloemenlach,

Zoo vrij is wat menschlijk leeft — wat manlijk leeft en vrouwlijk leeft.

Durf weten, dat Alles moèt, o mensch, dan leert gij 't blijde moeten,

Dan wordt ge vrij!" *)

Zoo hebben we samen geluisterd naar de levenswoorden geloof en ongeloof. We zagen het zuivere ongeloof als empirisme. We zagen het geloof in zijn positieve en negatieve waarde. In zijn negatieve waarde als verwerping van het empirisme door den mensch die waarheid wil. In zijn

---

*) Uit: „Christosophie."

positieve waarde als de algeheele, levende, bezonnen overgave aan geboren objectiviteit. We hebben onderscheid gemaakt tusschen drie phasen des geloofs: fantasiegeloof, verstandsgeloof, en realistisch gedachtegeloof. Het laatste leerden we waardeeren als het krachtigste en het zuiverste, dat het verstand niet verwerpt, maar het houdt bij zijn natuurlijke roeping: de controle. Welke controle verheven kan worden tot het heilzame in-bezinning-houden van de bezielde, door bezieling zingende rede.

Nu kunnen we, ten slotte, in het geloof der realistische gedachte onderscheiden: *grondgedachte* en *denkmethode.*

De grondgedachte zegt:

Waarheid is: menschelijk kennen en dus bewust vermenschelijken van geboren, d. i. van vanzelf, door natuurlijk zijn, gegeven kenbaarheid.

Uit die grondgedachte trekt de mensch geen „conclusie" dor-redeneerend alleen. Maar hij laat die grondgedachte groeien in levend, steeds helderder tot-bezinning-komen. Dan toont zij zich in haar volgroeide kracht eindelijk van zelf als het ééne Leven, dat zich uitbeeldt in de geboren oppervlakte des Heelals,

het ééne Menschleven, dat in de waarheidlievende menschenindividuën tot bezinning komt,

het ééne Godleven, dat oorspronkelijk is en blijft, wordende altijd,

den éénen God-Mensch, wiens naam altijd genoemd is: Christus.

Christus is voor den realistisch-gedachtegeloovige de naam voor den waren God-Mensch, gekend buiten allen bijbel en alle kerk om als volgroeide Waarheid, wier centrum Al-Leven is, wier openbaring of uitbeelding: Heelal.

En nu de denkmethode van realistisch gedachtegeloof: Realistische gedachten zijn gedachten, die geheel beantwoorden aan van-zelf-gebodene realiteit, die vrij zijn van alle fantasievermooiïngen, vrij van alle zoekende redeneering en geheel gebonden blijven door, nooit verlaten zijn van de geboren werkelijkheid. Realistische gedachten zijn zuivere gedachten, natuurlijke verbindingen van zuivere begrippen. Daar nu het begrip ten nauwste samenhangt met het *woord*, groeit een zuiver begrip door een zuiver, geheel ongemaakt luisteren naar een geboren woord. Geboren woorden zijn die woorden der Taal, die we niet gemaakt hebben in onderling „overleg", maar die vanzelf ontstonden en daarom moesten ingrijpen in ons taalgevoel en taalgebruik, die levenswoorden als: aandoening, ontroering, ziel, gerechtigheid, waarheid, enz. enz. Zuiver luisteren naar die geboren woorden, is de methode om realistisch gedachtegeloof te laten groeien in ons. Vele beteekenissen zijn aan die woorden gemaakt door propagandisten van allerlei soort. Het zuivere luisteren echter luistert niet naar een of ander welbespraakt individu, dat zijn aparte opvatting verdedigt, het luistert naar de Taal zelf, den Mensch-zelf, die plaats grijpt in het levenswoord.

Bezonnen taalgevoel is de Apostel van realistisch gedachtegeloof. Ieders taalgevoel is niet even fijn maar 't is toch altijd iets in ons zelf, één met ons zelf, iets persoonlijklevends, dat levende groeit, dat doende zich oefent. De eeredienst van het zuivere geloof is bezinning van het taalgevoel. De eeredienst van de Taal is de eenige zuivere eeredienst.

Een kant-en-klaar „systeem" heeft het zuivere geloof niet en zal het nooit hebben, omdat het leeft. Kant-en-klare

systemen kunnen „aangenomen" worden als steenen of andere harde doode dingen. Een levende grondgedachte echter, een levende methode kan alleen door leven worden geloofd en door leven groeien in waarheid.

Er zijn menschen, die altijd vragen „wat heb ik daaraan?"

Hun moet ik antwoorden: aan zuiver geloof „hebt" ge niets, maar ge „wordt" er iets door. Ge wordt er door bewust ingeschakeld in de objectiviteit om u heen, de schepping gaat leven en denken in u, ge ontgroeit aan de kwelling van vreemdheid, waarin ieder denkend mensch gefolterd wordt, tenzij hij òf zich verdooft b.v. met jagende bedrijvigheid, òf realistisch gelooft. Het zuivere geloof doet in ons het zuivere wonder, dat heel wat meer is dan alle wonderbaarlijkheid. Het zuivere geloof doet den mensch midden in de wereld de eeuwigheid beleven en gelijkmoedig glimlachen om àl wat de wereld „heerlijk" vindt of „ellendig". Het zuivere, bezonnen geloof verheft den mensch boven vergankelijke vreugden en vergankelijke smarten. Dat is grooter wonder en hooger geluk dan 't „herleven" van een lijk of 't genezen van een zieke. Overigens, dat vele „ziekten" natuurlijke gevolgen zijn van ongeloof of onzuiver geloof en dus voor 't reine geloof natuurlijk moeten wijken, is ook waar.

Ik heb dit alles doorgedacht in „Christosophie" *). Wie „Christosophie" met inzicht gelezen heeft, zal daarin een menschtype herkennen, dat ik reeds begon aan te duiden in „Het Geloof van den nieuwen Mensch". Het wordt tijd, dat diegenen, welke bedachtzaam gelooven tot dit menschtype te behooren, zich nader bij elkaar aansluiten, *niet* om

---

*) Uitg. Meulenhoff & Co., Amsterdam.

propaganda te maken, maar om zich bewust te worden van een natuurlijke levensgemeenschap, die er reeds is. Hoewel zij nooit hun rijke eenzaamheid mogen prijsgeven, mogen ze toch geen eenlingen blijven. Dat zou *gemaakte* eenzaamheid, dat zou *verlatenheid* worden.

De tijd is er, dat de nieuwe menschen moeten vormen een nieuwe levensgemeenschap. *Hoe* dit moet gebeuren vragen wij niet, als wij werkelijk *gelooven*. Maar wachten mogen we niet meer, we moeten weten waar het realistisch gedachtegeloof plaats grijpt, we moeten elkander leeren kennen.

Uit intieme levenservaring geboren, zal die levensgemeenschap uiteraard een intiem, geen „geheim" karakter dragen. Verre van alle publieke luidruchtigheid zal zij een centrum vormen van rein, belangloos voelen en denken — zooals vroeger de kloosters centra waren van geloovig leven.

Als „velen" zich geroepen meenden tot zulk een levensgemeenschap zou zij van meet af veroordeeld zijn. Niet verbreiding allereerst maar *concentratie* is haar wezen. Maar de „weinigen" mogen zich ook niet onbetuigd laten. Ik heb ondervonden, dat juist de besten schromen zich verheven te weten boven den grooten hoop. Mochten zij thans hun schroom overwinnen door innig geloof! Ik zal gaarne hun namen vernemen om mij *in dienst* te kunnen stellen van de diepst-practische en tevens hoogst-menschelijke samenwerking: de samenwerking ter verheldering onzer begrippen, ter bezinning van ons taalgevoel, tot groei van onze waarheid.

DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS.

Antonie Heinsiusstraat 50

DEN HAAG.